

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti
tudományok besorolású doktori iskola

Endrődiné Pásku Veronika

**Zerkula János gyimesi hegedűs
előadasmódjának változása a különböző
gyűjtési helyzetek tükrében**

című doktori értekezéseinek tézisei

Témavezető: Pávai István, PhD

2024

I. A kutatás tárgya és előzményei

A magyar népzene kutatás indulása óta nem csak a hang- és képi felvételek technológiája fejlődött rengeteget, hanem sok esetben a gyűjtési szituációk is eltávolodtak a hagyományos, falusi közegetől. Az 1970-es évektől kibontakozó táncházmozgalom nagyban hozzájárult ehhez, mivel az adatközlőktől gyakran gyűjtöttek városi stúdiókban, táncházakban, illetve színpadi körülmények között is. A gyűjtési helyzet fókuszában alapvetően két szereplő áll (adatközlő és gyűjtő), és eredményessége nem csak az adatközlő tudásától, előadókészségétől függ, hanem legalább ennyire a gyűjtés körülményeitől: a gyűjtő személy felkészültségétől, népzenei és néprajzi háttértudásától, a gyűjtés megtervezettségétől. Mivel egy hivatásos zenész feladata hagyományosan a közönség kiszolgálása volt, ehhez értelemszerűen az is hozzátartozott, hogy az új igényekhez alkalmazkodjon, így nyilvánvalóan előadásmódja sem minden esetben volt azonos, ráadásul népzeneinkben az előadásmódbeli különbségek a zenei szövetet is megváltoztathatják. Bár Zerkula János gyimesi hegedűs hamar ismertté vált nemcsak a népzene kutatók,

hanem a táncházmozgalom résztvevői körében is, a vele készült gyűjtések átfogó összegzése és előadásmódjának mélyreható elemzése mindezidáig elmaradt. Figyelembe véve, hogy közel öt évtizeden keresztül gyűjtöttek tőle, nemcsak előadásmódbeli sajátosságait, hanem azok változásait is alaposan vizsgálhatjuk. A kutatás tágabb értelemben azt is hangsúlyozza, hogy egy gyűjtés utólagos értékelése nem csupán a zenei anyag elemzésére korlátozódhat, hanem figyelembe kell venni a gyűjtés körülményeit és a kontextust is.

II. A kutatás forrása és módszerei

Zerkula Jánostól először 1960-ban gyűjtött Gurka László, majd 1962-ben Kallós Zoltán és Martin György is eljutott hozzá. 2008-ig többszáz órányi felvétel készült vele. Kutatásom során arra törekedtem, hogy a téma teljes körű értelmezéséhez szükséges forrásokat alaposan és átfogóan tanulmányozzam. Nem volt célom azonban az összes elérhető Zerkula-gyűjtés összegyűjtése, mivel ezek jelentős része vélhetően magánkézben maradt. A BTK Zenetudományi Intézet és a Hagyományok Háza adatbázisaiban hozzáférhető gyűjtések feldolgozása

elegendő alapot biztosított a jelen kutatás elvégzéséhez és következtetések levonásához.

A hozzáférhető zenei anyag segítségével a kutatás első szakaszában olyan felvételek elemzésével elemeztem Zerkula János előadásmódját, melyek rögzítésekor kevésbé befolyásolta őt szokatlan külső tényező. Hegedűjátékát és éneklésmódját, valamint a kettő közötti kapcsolatot a különböző énekes és tánczenei műfajok dallampéldáinak elemzése segítségével mutattam be, a rendelkezésre álló adatok alapján. Díszítésmódjának feltárásához Sárosi Bálint *A gyimesi csángó hegedűstílus* című tanulmánya adta meg a fogalmi keretet, amelyet a gyimesi hegedűjáték jellegzetességeihez, valamint Zerkula játékmódjához igazítva saját megközelítésem szerint bővítettem.

A gyűjtési körülmények, illetve az előadásmód közötti viszony vizsgálatához Pávai István *Az erdélyi magyar népi tánczene* című könyve szolgált kiindulópontként. A kutatásban interdiszciplináris szemléletet alkalmaztam, ötvözve a népzene kutatás és a környezetpszichológia tudományágát, mely arra hivatott rávilágítani, hogy a környezet szociális és fizikai változóit

minden esetben egymással szoros összefüggésben kell vizsgálni.

III. A kutatás eredményei

Munkám során a gyimesi népzene kutatás, a gyűjtés módszertana, valamint a népzenei előadásmód szakirodalmi hátterének áttekintését követően Zerkula János előadásmódjának részletes vizsgálatára és annak változásaira koncentráltam. Az egyes gyűjtési szituációk vizsgálatának során részletesen elemeztem azokat a szociális és fizikai környezeti tényezőket, amelyek befolyásolhatták az adatközlő játékmódját, és az előadásmód változását jól szemléltethető és mérhető eredményekkel támasztottam alá. Munkám során arra törekedtem, hogy maximálisan kihasználjam a gyűjtés dokumentálása nyújtotta lehetőségeket, és a lehető legalaposabban értékeljem az egyes gyűjtési szituációkat.

Bár jelen kutatás középpontjában Zerkula János gyimesi hegedűs állt, az alkalmazott megközelítés később más gyűjtések értékelésében is jól alkalmazható. A dolgozat 4.1. *Zerkula János zenész-énképe* című fejezete további kutatási irányokat nyit, különösen figyelembe

véve, hogy a vele készült számos interjú eddig még nem kapott átfogó feldolgozást.

Zerkula előadásmódjának vizsgálata, és az előadásmód változásának elemzése rávilágított, hogy a hegedűs játékmódjára leginkább a szociális környezeti változók hatottak. Esetében azonban mindenképpen figyelembe kell venni, hogy látásának elvesztése miatt kevésbé érzékelt a fizikai környezeti tényezőket. Habár a legalapvetőbb zenei jellemzői nem változtak a szituációs hatásokra – például nyilvánvalóan a Gyimesben használatos díszítményeket alkalmazta –, bizonyos zenei jelenségek megléte vagy hiánya alapján alátámasztható volt a szokatlan környezeti tényezők előadásmódra gyakorolt hatása.

IV. A doktorjelölt legfontosabb tudományos közleményei és előadásai az értekezés tárgykörében

Tanulmányok

„Zerkula János, a Gyimesi Népzene Énekes-Hegedűs

Előadója.” *Gramofon* 14/1 (2019), 24–27. 2019

„Egy gyimesi keserves előadásmódjának változása a

különböző gyűjtési helyzetek tükrében.” in

Amerre én járok. Tanulmányok a 70 éves Pávai István tiszteletére. Budapest: Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2021, 405–422.

„A Zerkula Jánossal készült gyűjtések korszakai”, *Gramofon* 18/2 (2023), 14–18.

„A gyimesi népzene kutatástörténete”, *Gramofon* 19/2, 28–31.

„The importance of János Zerkula in the folk music of the Gyimes region” *Ethnomousikologion* 4/1 (2024) *(megjelenés előtt)*

„The change of the performance style of a fiddler from the Gyimes region depending on the collecting situations.” *Musicological Annual* 60/2 *(megjelenés előtt)*

Konferencia előadások

„Környezetpszichológiai szempontok a népzenei gyűjtések forráskritikai értékelésénél.” *Táncház* 50. *A magyarországi táncházmozgalom fél*

évszázada. 2023. 05. 23-24. Budapest, BTK
Zenetudományi Intézet (konferencia előadás)

„The importance of János Zerkula of the folk music of the
Gyimes Region.” *Traditional Music – Folk
Recoveries, Adaptations, Restitutions (Muzici
tradiționale – recuperări, preluări, restituiri)*
Kolozsvár, 2023.10. 23–24.

Pásku, V. 2023. 11.30-12.01. Zerkula Jánossal készült
gyűjtések a BTK Zenetudományi Intézet
Archívumában, *Évfordulók Konferencia*, Budapest: BTK
Zenetudományi Intézet, 2023. 11.30-12.01.